

Psykiatridebatten kom igång- äntligen

-Den pågående psykiatridebatten har i stort sett varit nyanserad och saklig, anser Martin Grann, psykolog och chef för Centrum för våldsprevention (CVP) vid Karolinska institutet. Samtidigt är risken stor att medierna nu spridit en bild av psykiskt sjuka som farliga, menar han.

-Det är tråkigt att det ska behövas händelser som de senaste månadernas dramatiska våldsdåd för att få igång en debatt som borde ha förts för länge sedan, säger Martin Grann. Frågor som vi velat nå ut med tidigare – om möjligheter till visst tvång, behovet av vårdplatser och preventiva insatser – har nu, äntligen, kommit upp på bordet.

Samtidigt är han rejält irriterad över de debattörer från psykiatrins eget område som tar tillfället i akt att åter en gång plädara för storsjukhus, långtidsinlåsningar och generösa möjligheter till tvångsmedicinering. Enkla lösningar utan verklighetsförankring, anser han.

Psykiatrin är bättre än sitt rykte, fastslår han. Han menar att man i debatten blandar ihop två frågor, nämligen psykiatrins uppdrag att stå för psykiatrisk akutvård och psykiatrins eventuella ansvar för samhällsskydd. Det senare uppdraget har psykiatrin inte i dag.

-Vill vi att psykiatrin ska ta ansvar för att det inte rör sig farliga personer på stan, då måste den uppgiften uttalas tydligt. Samtidigt som man tillför resurser i form av slutna vårdplatser, metoder för bedömning och utbildning av personalen i samhällsskydd.

Med detta menar Martin Grann inte att det inte skulle finnas brister i den psykiatriska vården i dag. Det finns ett glapp i samordningen mellan kommunernas och landstingens ansvar för patienterna liksom mellan psykvården och missbruksvården. Det finns patientgrupper, menar han, som ingen vill ta i, till exempel personer med så kallad dubbeldiagnos (både psykisk sjukdom och missbruk). De är ofta våldsamma och omotiverade till vård och tenderar att skyfflas mellan vårdgivarna.

I DEBATTEN ges ofta psykiatrireformen i början av 90-talet skulden för att psykiskt sjuka, som tidigare satt inlåsta på institutioner och nu finns ute i samhället och utan vård, hamnar i missbruk och brottslighet och utgör ett hot mot alla i sin omgivning.

Men Martin Grann håller inte med:

-Psykiatrireformen var en riktig och human reform. Vi ska självfallet inte ha patienter som tvingas sitta inlåsta hela sitt liv. Att reformen inträffade samtidigt som Sverige befann sig i en ekonomisk kris med stora besparingar inom landsting och kommuner var olyckligt. Det gjorde att öppenvården inte kom igång som tänkt.

Det finns heller inga vetenskapliga belägg för att andelen psykiskt sjuka som begår grova brott skulle ha ökat efter reformen, påpekar han. För det stora flertalet människor finns ingen ökad risk att utsättas för våld på grund de psykiskt sjuka i öppenvården.

Studier som Martin Grann gjort tillsammans med *Seena Fazel*, gästforskare vid CVP, visar att endast sex procent av alla våldsbrott i landet - från olaga hot till mord - begås av klassiska psykiatriska patienter, två procent av dem har schizofreni.

De båda forskarna har dessutom också undersökt sambandet mellan grova våldsbrott och psykisk sjukdom. De undersökte psykiatriska diagnoser hos samtliga gärningsmän, som mellan åren 1988 och 2001 dömts för mord och dråp eller försök till mord och dråp, sammanlagt 2005 personer mellan 15 och 90 år. Drygt åtta procent av dem var kvinnor.

Och när det gäller det grövsta våldet blir siffrorna betydligt högre. Man fann något slag av psykiatrisk diagnos hos drygt 80 procent av gärningsmännen. 20 procent av utövarna hade en psykosdiagnos och 50 procent en personlighetsstörning eller psykisk störning på grund av missbruk.

UNDERSÖKNINGEN, som är störst i sitt slag, visar dubbelt så hög förekomst av psykiatriska diagnoser hos gärningsmän som begått mord eller dråp som liknande undersökningar i länder som England, USA och Kanada.

Mord och dråp är relativt ovanliga i Sverige - omkring 100 fall per år - jämfört med till exempel USA, där stora sociala problem, segregation och god tillgång till vapen gör att just andelen psykiskt sjuka förövare relativt sett blir lägre.

-Våra högre siffror är paradoxalt nog ett uttryck för att vi har ett mer fungerande välfärdssystem och därmed färre mord än dessa länder.

Upptäckten att varannan utövare av grova våldsbrott uppvisade missbruk eller något slag av personlighetsstörning, antyder att dubbeldiagnoser är en viktig utmaning när det gäller behandlingen av dessa gärningsmän, konstaterar Martin Grann och Seena Fazel i sin undersökning. Studien visar också, menar de, att det behövs en omsorgsfull bedömning av denna grupp våldsvårdare samt att behandling sannolikt har en preventiv verkan.

Missbruk av olika slag är vanligt bland psykiskt sjuka människor. Det gäller schizofrenipatienter, men särskilt personer med en antisocial personlighet. Bland de senare missbrukar majoriteten alkohol eller narkotika eller både och, berättar Martin Grann.

Vissa typer av missbruk är mer framträdande än andra bland våldskriminella, det gäller alkohol och blandmissbruk samt amfetamin och opiater. Det är framför allt till dessa missbruksgrupper behandlingsresurserna borde styras, anser han.

-Att försöka förebygga alkohol- och drogmissbruk hos unga, är den enskilt viktigaste insatsen om man vill minska våldet i samhället.

Och då talar Martin Grann inte bara om de grovsta våldsbrotten utan också om det mer utbredda våldet som misshandel, hot och sexuella brott.

-Kan man inom psykiatrin i dag bedöma om en patient är potentiellt farlig?

-Någon rutinmässig bedömning av patienters potentiella farlighet finns inte, svarar Martin Grann. Frågan är om det uppdraget ska läggas på psykiatrin. Vad man talar om är ju egentligen någon slags screening av tusentals patienter och det har man vare sig tid, resurser eller metoder för.

DET FINNS vissa instrument som man bland annat använder inom rättspsykiatrin. Ett slags kliniska checklistor (till exempel HCR 20), där man prickar in vissa riskfaktorer: Har personen i fråga arbete eller inte, är han/hon bostadslös, lever han/hon ensam, tidigare brott, drogmissbruk och så vidare.

-Det finns dock en kraftig övertro på att dessa kom-ihåg-listor, menar Martin Grann. Däremot skulle det behövas en fördjupad bedömning av en relativt liten patientgrupp som begått brott, som är missbrukare, agiterade och impulsiva. Om en person dömts för brott bör han/hon kunna undersökas närmare utan att det uppfattas som en grov kränkning av den personliga integriteten.

Just hänsynen till den personliga integriteten har gjort att tidigare förslag om olika tvångsmöjligheter framför allt i öppenvården avvisats. Samma dag jag träffar Martin Grann tar dagstidningarna upp en planerad lagändring som skulle kunna tvinga psykiskt störda lagöverträdare till missbruksvård eller tvångsmedicinering efter fängelsestiden.

Martin Grann är inte negativ till en sådan lagändring och anser att man överhuvudtaget borde se över lagstiftningen när det gäller vissa tvångsmöjligheter.

-Det handlar inte om att gå tillbaka till den gamla ordningen och spärra in människor på livstid. Det handlar om en liten rättspsykiatrisk undergrupp som begått våldsbrott och där risken är hög att de ska göra det igen. För den gruppen vore det bra med utvidgade och lagstadgade tvångsmöjligheter.

I dag kan man till exempel inte alltid tvinga psykotiska patienter till medicinering inom öppenvården eller vid behov, utan domstolsbeslut, ändra frivillig vård till tvångsvård.

Martin Grann tycker det vore bra om man kunde bygga ut behandlingsverksamheten inom kriminalvården. Det förutsätter dock en ordentlig satsning på utbildning av vårdpersonalen. Fördelen med behandling inom kriminalvården, menar han, skulle vara att våldspreventionen då inte bara skulle vara knuten till farmakologisk och biologisk behandling utan även omfatta psykologisk, social och beteendeterapeutisk behandling.

En utbyggd kriminalvård skulle också vara ett intressant arbetsfält för psykologer, tillägger han.

DEN RÄTTSPSYKIATRISKA undergrupp Martin Grann nämnde omfattar även en del av dem vi kallar psykopater, ett begrepp han tycker blivit något av en modediagnos i dag och som används för att beteckna alla slag av avvikande beteenden. Efter mordet på utrikesminister Anna Lindh stämplades den häktade 35-åringen i medierna snabbt som psykopat. Under senare år har man till och med talat om faran med psykopater på chefsnivå i organisationer och näringsliv.

-Det är naturligtvis bara dumt, säger Martin Grann. Sådana modediagnoser, som får förklara alla möjliga beteendestörningar, är heller inte något nytt, menar han. På 80-talet var det "borderline", därefter ADHD och Aspergers syndrom.

Bland forskare tillskrivs den psykopatiska personlighetsstörningen en liten grupp svårt antisociala, avvikande och kriminella personer. De utgör 15-20 procent av de grova våldsbrottslingarna inom rättspsykiatri och kriminalvård och ställer till stora problem till höga samhällskostnader. Diagnosen ställer man med hjälp av testet Psychopathy Checklist.

-Den stora utmaningen är att så tidigt som möjligt kunna identifiera riskpersoner och även våga intervensera vid behov. Man har till exempel i skolan i dag en alltför naiv syn på barn som slåss, mobbar, ljuger och manipulerar.

Man måste våga inse att dessa barn behöver behandling och vård.

Martin Grann tillhör en tvärvetenskaplig forskningsgrupp, där man i dag försöker lansera en ny term för det slitna psykopatibegreppet, nämligen Cleckleys syndrom, ett syndrom som man i dag också kan hitta stöd för i genetisk predisposition, i biologiska och neurokognitiva avvikelser liksom i olika psykodynamiska mekanismer. Han är övertygad om att psykopatibegreppet med nya forskningsrön småningom kommer att försvinna.

-Och vad blir nästa modeterm?

Kanske "stalking", gissar han. Termen syftar på någon som smyger sig på och förföljer andra personer, av forskarna kallat förföljelsesyndrom. Det är inte bara "kändisar" som utsätts för detta slag av förföljelse, som inte sällan kan övergå till verkliga angrepp och trakasserier. Det är oftare vanliga människor som drabbas.

-Man räknar med att var tjugonde svensk någon gång i livet råkat ut för personer som hotar och förföljer dem, berättar Martin Grann. Han efterlyser en skärpning av lagstiftningen för att man ska kunna hantera dessa brott. Med nuvarande rättsläge har brottsoffren inte mycket hjälp att hämta ens vid långvarig förföljelse.

Martin Grann hoppas att den nu pågående debatten, föranledd av det senaste halvårets händelser med psykiskt störda våldsmän, även ska få i gång en debatt om våldet i samhället i över huvud taget.

-Misshandelsbrotten är faktiskt ett mycket större folkhälsoproblem än mord och dråp!

Maja Ahlroos

De forskar för att minska våldet

Centrum för våldsprevention (CVP) inrättades formellt i januari 2003 som en centrumbildning vid Karolinska institutet.

CVP ska arbeta med forskning, utbildning och information rörande våldsprevention. I det här arbetet samverkar man i nätverk med rättspsykiatri, kriminalvården och polisen och Statens institutionsstyrelse (SiS).

Man samlar dokumentation från polisstationer, kriminalvårdsanstalter och sjukhus och utbildar också olika personalgrupper i till exempel farlighetsbedömning och behandling.

-Det är ett ömsesidigt givande och tagande, säger Martin Grann, initiativtagare och chef för centrumbildningen. De får en vetenskaplig förankring i sitt arbete och vi får in praktiken i vår forskning.

Sammanlagt ett 20-tal forskare, forskningsassistenter och doktorander, varav många psykologer, är i dag knutna till CVP.